

Necati Zekeriya ve Samet Behrengi'nin Eserlerinde Müstakbel Vatandaş Olarak Çocuk

Nazlı Rânâ GÜREL*

Necati Zekeriya (1928-1988) ve Samed Behrengi (1939-1968) Türk dünyası çocuk edebiyatına başarılı eserler kazandıran çok önemli iki sanatçı... Her ikisi de öğretmen okulu mezunu ve öğretmen olarak vazife yapmış, çocuk psikolojisine vâkif iki yazar. İkisi de tek lider döneminde eser vermiş sanatçılar.

Necati Zekeriya yazın hayatının çok önemli bir bölümünü 1943'te başbakan, müteakiben 1953-1980 yılları arası Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin Başkanı olan Josip Broz Tito döneminde ifa eder.

Behrengi ise Şia İslam, modernleşme programını otoriter ve baskıcı bir idareyle yürüten ve rejime karşı her türlü muhalefeti acımasızca bastıran kırsal kesimdeki hoşnutsuzlukları gideremediği gibi kentleşmenin yarattığı yeni sorunların da üstesinden gelemeyen Muhammed Rıza Pehlevî dönemi yazarı.

Her iki yazar da çocuğu realiteden, içinde yaşadığı dünyadan koparmadan başarılı kurgularının çekiciliği ile yönlendirmeye çalışırlar. Ancak sosyalist bir ülkenin Müslüman vatandaşı Necati Zekeriya insanların topluma sundukları emeğe göre değer arz ettiği, farklılıkların sorun yaratmayan zenginlikler olarak algılandığı, otoriteye saygılı uyumlu vatandaşlar hazırlayacak mesajlarla çocuk okurlarına seslenirken, Müslüman bir ülkenin Müslüman bir ailesinde dünyaya gelen Behrengi'nin sanatı, çocuğun zihnine düzene karşı başkaldırı zerk eden mesajlarla yüküldür.

İki yazar da eserlerini realiteden kopmadan âdeta yazarı da eserin bir kahramanı olarak vermek suretiyle kurgularlar. Biz bu çalışmamızda Necati Zekeriya'nın *Orhan* ve Samed Behrengi'nin *Ulduz ve Kargalar* adlı eserlerinden yola çıkarak, yazarların çocuğa nasıl bir vatandaşlık bilinci aşılamaya çalıştıklarını gözlemleyeceğiz. Behrengi, *Ulduz ve Kargalar* adlı eserine farklılıkları sezdiren bir girişle adım atar:

“Selam çocuklar; benim adım Ulduz, Farsçası “Sitâre”. Bu yıl on yaşımı doldurdum. Okuyacağınız öykü, benim serüvenimin bir bölümü. Behrengi Bey bir zamanlar köyümüzde öğretmendi. Bizim evde kalyordu. Bir gün serüvenimi anlattım ona. Behrengi Bey'in hoşuna gitmiş olacak ki “Senin kargalarla serüvenini öykü yapıp kitap hâline

* Yrd. Doç Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

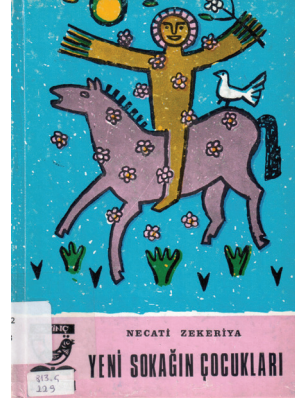
getirmek istiyorum” dedi. Ben de birkaç şartla kabul ettim. Birinci şart, öykümü sadece çocuklar için yazmasıydı. Çünkü büyükler öykümü anlamayacak ve zevk almayacak kadar dalgındı. İkincisi, öykümü yoksul olan ya da çok nazlı yetişmemiş çocuklar için yazmalıydı. Uşaklarla, lüks arabalarla okula giden çocukların öykülerimi okuma hakları yoktu. Behrengi Bey “Büyük kentlerdeki zengin çocukları böyle yapıyorlar; üstelik de çalımlarından geçilmiyor” derdi.

Şunu da söylemeliyim ki, ben yedi yaşına kadar analığım yanındaydım. Bu öykü de o döneme ait. Kendi annem köydeydi. Babam onu boşayıp köye babasının yanına göndermiş ve bir başka kadınla evlenmişti.”

Türk-Fars, zengin-yoksul, öz-üvey ayırımını henüz gi-rişte vurgular yazar.

Necati Zekeriya'nın *Orhan*'nda mekân çocuk için özgürlüğün sembolü olan sokaktır. Ve *Yeni Sokağın Çocukları*'nda *Orhan*'a dair üçüncü öykünün ilk kısmında insanlar topluma katkı sağladıkları uğraşlarla dikkate alınırlar:

“Yeni sokakta meslekleri çeşitli amcalar var. Subay var, öğretmen var, mühendis var, saracı var, terzi de var. Her amcanın ayrı ayrı iyiliği dokunur yeni sokağın çocuklarına. Anlamadıkları şeyleri öğretmenden sorarlar; topları kopsa saracı amcaya koşarlar, saçları biyüğe berber amcaya. Ama, nedense Yeni Sokağın Çocukları en çok *Orhan*'ın babasını severler. Şairdir o, öykü de yazar. Hem de hep yaşadığı sokaktaki çocukların hayatlarını anlatır. Nitekim son kitabına: *Bizim Sokağın Çocukları* adını taktı. Şimdi yazdığı kitap “Yeni Sokağın Çocukları” adını taşıyacaktı. Bu kitapta gene siz, yeni sokağın çocukları yer alacaktı. Sevindi yeni sokağın çocukları buna, sevindi yeni sokak.” (Zekeriya 1988:63)

“Üç Arkadaş” adlı öyküde farklı dillerde eğitim hakkı da vurgulanırken kardeşlik mesajı verilir:

“Bu öykü asansörde doğdu, sokakta yürüdü, okulda büyüdü.

Orhan asansöre dokuzuncu, *Slavko* yedinci, *Agim* de dördüncü katta bindiler. Hepsi ayrı dilde konuşuyorlardı.

Yolda defle yaşlı *Kıpti* tarafından oynatılan ayıyı gördüler.

Orhan da, *Slavko* da, *Agim* de aynı biçimde güldüler. Öyledir:

Çocuklar gülerse aynı biçimde gülerler.

Okulda herkes kendi sınıfına gitti. Tenefüste tekrar buluştular. *Avluda* bir köşeye çöküp yiyeceklerini bölüştüler. Çocuklar ayrı dilde konuşabilir, ama sevginin dili aynıdır. Öyledir:

Çocuklar severse, aynı biçimde severler.

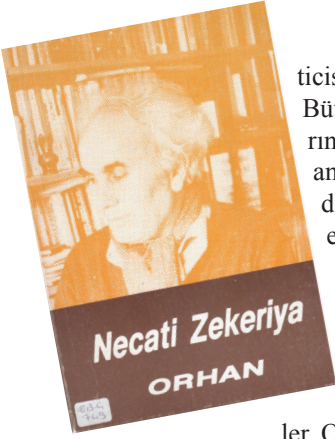
Tam okuldan çıkarlarken, yaşlı öğrencilerden biri kedinin kuyruğuna bir konserve kutusu bağlıyordu. Kedi acı acı miyavlamaya başladı.

–Abi neden böyle yapıyorsun? diye sordu Orhan.

Yaşlı öğrenci Orhan'a yaklaştı, yüzüne öyle bir şamar vurdu ki, Orhan az kalsın yere düşecekti. Yere düşmedi ama, acı acı ağlamaya başladı. Slavko da, Agim de ağlamaya başladılar. Öyledir:

Çocuklar ağlarsa, aynı biçimde ağlarlar.

Bu öyküyü, gülüşe, sevgiye ve ağlayışa sunuyoruz.” (Zekeriya 1988:78)

...

Çocuğun vatani algılayıp, büyüdükçe genişletebileceği evin yöneticisi olan annenin de Necati Zekeriya'nın eserinde hası-üveyi yoktur. Bütün anneler iyidir. Orhan arkadaşı Kürdan'ın annesine sövünce aralarında çetin bir kavga çıkar. Orhan'ın “neden bu kadar kızılıyorsun senin annen üvey” sözüne sırık kadar boylu kürdan çocuk bütün anneler iyidir annenin üveyi hası yoktur diyerek Orhan'la var gücüyle mücadele eder.

Ekonomik ve etnik farklılıkların el ele verdiği güzel bir hikâyede “Küçük Kıpti Kızı” hikâyesidir. Orhan yedi gün hiçbir şey yiyip içmeden hasta yatmıştır. Babasını uğurlamağa çıktığında kapının önünde dört Kıpti kızı görür. Okula giden arkadaşları hırsızlık yapacakları düşüncesindedir. Kızlar biz def çalar oyun oynarız derler. Orhan annesinin izniyle kızları eve davet eder. Sofraya çağrılan kızlar önce oyunlarını göstermek isterler. Biri türkü söyler, biri def çalar, en küçüğü de oynar. Hem de çok güzel ...

“– Kuşların, bulutların, balıkların oyunlarından daha güzel... Orhan bir ara hasta olduğunu unuttu, yatağından fırladı, o da küçük kızla oynamaya başladı. Oyun bitince annesi:

–Yavrum sen yatağa... Hastasın sen dedi... Hadi onlar yesinler.

–Yok anne! dedi Orhan. Artık hasta değilim, iyileştim. Ben de onlarla yiyeceğim, diye ekledi. Oturdu, hepsinden fazla yedi. Küçük kızın oyunları ona bir hafta içtiği ilaçlardan çok daha şifalı olmuştu.

Memnun memnun yediler, sonra da gittiler. Yeni sokağın çocukları da Kiptilere bir daha takılmadılar, aşağı kadar onları uğurladılar.” (Zekeriya 1988:101)

....

Necati Zekeriya'nın baştan sona uzlaşma ve hoşgörü telkin ettiği *Orhan* adlı eserinin aksine Samet Behrenği'nin *Ulduz ve Kargalar* adlı eserinde çocuğu küçüklüğünden itibaren sisteme başkaldırmağa teşvik eden bir mesajlar zinciri karşımıza çıkar. Bu mesajları Aytmatov'un (1928-2008) *Gün Olur Asra Bedel* (1980) adlı romanında Stalin döneminin insanlar üzerinde uyguladığı baskı ve zulümlerle kıyasladığımızda çözümlenmek daha kolay olur. 1980 yılında yazılan *Gün Olur Asra Bedel* romanında tiranlaşan bir yöneticinin vatandaşlarına uyguladığı baskı, hapis ve zulmün 1968'de vefat eden Behrenği'nin kaleminden çocuk dünyasında karşılığını bulduğumuz tezahürleri mevcuttur:

“Ulduz odada yapayalnız oturmuş dışarı bakıyordu. Analığı hamama gitmiş, giderken de kapıyı üstünden kilitlemiş ve Ulduz’a yerinden kıılmadamasını, yoksa gelince canına okuyacağını söylemişti. İşte Ulduz odada oturmuş, dışarı bakıyor ve düşünüyordu tıpkı büyük insanlar gibi. Analığından çok korktuğu için de yerinden kıılmamıyordu. Tombul bebeğini de düşünüyordu. Geçenlerde kaybetmişti bebeğini.” (Behrengi, 2012)

Yıldız evde mahpustur, büyüklerin dünyasında bağıllığından şüpheye düştüğü vatandaşını muhtelif suçlamalarla hapis veya çalışma kamplarına mahkûm eden baskıcı rejimlerin vatandaşlarına verdiği cezanın çocuk dilinde algılanabilir tarzı. Ulduz’un öz annesinden yadigâr tombul bebeği ve evin ineğini istemeyen; birini yok edip, diğerini de kestiren üvey anne bize *Gün Olur Asra Bedel* romanının kahramanı Kuttubayev’i millî alfabeler, Cengiz Han Efsanesi, Nayman Ana Efsanesi gibi bağlı olduğu kültürlerin verimlerini vatandaşlarının elinden alan veya bu ürünleri yarına taşımak isteyenlere hapis ve idam cezaları uygulayan Stalin rejimini hatırlatır.

Evde mahpusluktan sıkılan Ulduz pencereden bir karga görür. Analığı kargaların gammaz, hırsız olduğunu söylemiştir. Ama Ulduz dört çocuk annesi bu kargada sevgi bulur. Ona analığından saklı sabun verir yavrularına götürmesi için ve kendisine arkadaş olmak üzere bir yavru ister. Anne karga kargaların gammaz olmadıklarını, bazen yavrularını açlıktan ölmesin diye çalabildiklerini, eğer eşi de izin verirse Ulduz’a arkadaş bir yavru getirebileceğini söyler ve daha sonra getirir de. Yavruyu Ulduz merdiven altında saklıca besleyecek, iki hafta sonra yavruya uçmayı öğretecektir, aksi takdirde yavru karga ölür...

Bu arada hamamdan dönen üvey annesi Ulduz’u yerinden kıılmadığı için azarlar, öğle yemeğini hazırlar. Babası işten gelip selam dahi vermeden sofraya oturur. Ulduz içini bayan patates kızartmasına uzanamaz. Tabağına koyarlarsa o zaman yiyebilir. Evde yiyecekler kilit altındadır, önüne konmayan hiçbir şeye de el uzatamaz. Ulduz’un üvey annesi anne karganın şefkat ve eğitici, ince düşünceliliği ile kıyaslandığında çok olumsuz, gaddar bir anne figürüdür.

“Annesi Ulduz’un analığı gibi değildi, çok şey biliyordu. Neyin yavrusu için kötü veya iyi olduğunu anlıyordu. Bay Karga kötü bir şey isteyecek olsa, azarlamıyor “Yavrucuğum, bunu sana getirmem. Çünkü filan zararı var. Çünkü falan şeyi yersen güzel ötemezsin, çünkü sesin kısılır, çünkü...” diyordu.

Her şeyin nedenini söylüyordu. Ama analık böyle değildi. Hep öfkeyle “Ulduz onu yapma, bunu yeme, oraya gitme, böyle yapma, öyle yapma, düz otur, yüksek sesle konuşma, niçin fisıldyorsun?” gibi şeyler diyordu. Analık hiçbir zaman, örneğin neden yüksek sesle konuşmaması gerektiğini, niçin öğleyin uyuması gerektiğini anlatmıyordu. Önceleri Ulduz bütün annelerin analığı gibi olduğunu sanıyordu. Anne kargayla tanışıp dost olduktan sonra düşüncesi de değişti.” (Behrengi, 2012)

Yavru karga konuşmayı öğrenmiştir. Yıldız, yavru kargayı beslemek için havuzdaki balıkların kırmızı olanlarından bir tane alır ve ona yedirir. Analığı kırmızı balıkların eksildiğini fark eder ve bunun mutlaka karganın suçu olduğunu onu yakalarsa idam edeceğini zaten bütün kargaların hırsız olduğunu küfürler ederek söyler. Ve anne karga diğer kardeşleriyle birlikte Ulduz’a verdiği yavruya da uçmayı öğretmek için geldiğinde analık, anne kargayı ağaca asarak döve döve öldürür. Müdahil olan Ulduz’u da başından yaralar. Birkaç gün sonra Ulduz yavru kargaya gidebilir, açlık ve susuzluktan bitkin düşen yavruyu

besler. Ulduz dışarı çıkamadığı için komşusu Yaşar'ın yavruya uçmayı öğretebileceğini düşünür. Yaşar'a ancak dama çıkıp seslenebilir. Analığı dama çıkmasına da Yaşar'a seslenmesine de asla izin vermez. O yine de damdan işaretle yani semboller kullanarak kendi sistemi dışındakilere meram anlatmaya çabalar. Üvey annesinin ayak seslerini duyunca ya bir yere büzüşür ya da yorganı başına çekip saklanır. Üvey annesi onu başkalarıyla da yalnız bırakmaz, konuşmasına da pek izin vermez. Ancak fakir oldukları için Ulduz'lara ve başka evlere yardımcı olarak gidip çalışan Yaşar'ın annesiyle bazen konuşur ondan başka yoksulların durumu ile ilgili yürek burkan vakalar da işitir. (*Gün Olur Asra Bedel* romanının kahramanı Kuttubayev de II. Dünya Savaşı'nda Almanlara esir düşünce intihar etmeyip başka bir sistemi tanıyarak memleketine döndüğü için yargılanır...)

Evi kargalardan korumak için öz annesinin bulunduğu köyden amcası bir köpek getirir ama annesinden bahsedemez, evde annesinin anılmasını istemez babası. O günden sonra Ulduz'un dostları olan kargalar için ev artık yasak bölgedir. Ulduz da yavru kargayı yeterince besleyemez. Üvey annesinin düğüne gittiği bir gün köpekten çok korktuğu bahanesiyle Yaşar'larda kalan Ulduz ona yavru karganın durumunu anlatır. Yavrunun hapsine sebep olduğu ve etrafa korku saldığı için günah oluşunu sorgulamakla birlikte köpeği öldürmeğe karar verir ve uygularlar. Yaşar, cahil anne babayı köpeğin ölümüne esrarengiz bir hava vererek evi cinlerin bastığı düşüncesiyle korkutur. Cinci ve muskacı çağrılır ve onlara yüklüce para ödenir. Ulduz ve Yaşar bu duruma gülerek eğlenirler.

Ancak yavrunun da uçmak vakti geçmiştir ve o da ölür. Ölmeden kargaların kendisine ne olduğunu merak edip ardını arayacaklarını, Ulduz'un tüylerinden birkaç tane almasını ister. Kış gelmiştir. Ulduz kargaların bir gün geleceğine inanır ve umutla bekler.

Bahar geldiğinde yavru karganın kardeşleri dönerler, okulda Yaşar'ı bulup onunla konuşurlar... Çünkü iyi çocuklar onların dilini anlayabilir. Babaları ise anne kargaya üzül-
düğü için ölmüştür. Büyük bir zorlukla üvey annesinden izin alan Ulduz da Yaşar'a uğrar:

*“Tam bu sırada ağaçların arkasından iki karga görüldü. Gelip dama kondular; se-
lam verdiler. Ulduz bir bir aldı onları eline; öpüp eteğine bıraktı. Hâl hatır sorduktan
sonra Bay Karga:*

- Ulduz, herkes bizimle gelmeni istiyor.

- Yani bu evden kaçayım öyle mi?

- Evet; kaçıp bize gelmelisin. Burada kalırsan, sıkıntıdan patlar; ölürsün. Analığın sana çok eziyet ettiğini biliyoruz.” (Behrengi, 2012)

İstedığı zaman dönebilmek kaydıyla ve emeğiyle bu seyahati hak etmek şartıyla Ulduz'u “Kargalar Kenti'ne götürmek üzere hemfikirdir kargalar. Yavru karganın ninesi çalışkan ve iyi insanlara kargaların yardım etmekten hoşlandıklarını Ulduz ve Yaşar'a ip yapmak ve ağ örmek üzere kargaların malzeme getireceğini ağ tamamlanınca da kalabalık bir karga grubunun ağın etrafından tutarak havalandırıp çocukları kargalar kentine götüreceklerini söyler. Ancak Yaşar'ın annesi iyi bir anne olduğu için Yaşar izin almak şartıyla ve kısa süreli gidebilecektir. Ağ hazır olunca nine karga iki karganın gelip üç kere öttüğü zaman ağı dama sererek oturup beklemelerini söyler. İki karga gelip üç kere öttüğünde Ulduz'u analığı eve hapsetmiştir. Ancak Yaşar'ın annesinin ve kargaların desteğiyle Ulduz kurtarılır ve kargalar dama serili ağın üzerine oturan çocukları kargalar kentine götürmek üzere havalandırır. Orası Ulduz'un babasının evinden daha iyidir ve orada analık yoktur.

Tıpkı Aytmatov'un *Gün Olur Asra Bedel* romanında rejimin talan ettiği hayatlara ve bezgin insanlara bir yerlerde kurulmuş güzel bir düzenin varlığıyla umut verdiği Orman Göğüslüler Gezegeni gibi Behrengi'de ütöpik mekânlarla ümitvar kılar çocuk okurlarını.

Dünyanın farklı yerlerinde insanların insanca yaşamaları için örneklik teşkil edebilecek adaletin ve özgürlüğün hâkim olduğu mekânlar vardır.

Küçük Karabalık'ta da insanların yaşadıkları olumsuz şartlara teslim olmamaları gerektiği anlatılırken, *Ulduz ve Kargalar*'da, *Ulduz ve Konuşan Bebek*'te ütöpik mekânlarla çocuğa yaşanabilecek güzel yerlerin varlığı hissettirilerek umut aşılanır.

Ancak Necati Zekeriya içinde bulunduğu şartlarla baş ederek kişisel gelişimini tamamlamasına rehberlik ettiği çocuğa Orhan tiplemesi ile daha yapıcı, barışçı, bir gelişim seyri çizer. Kaçmaya değil içinde bulunduğu şartları irdeleyip çözümler üretmeye yönelir çocuk okurlarını.

Kaynaklar

Gürel, Nazlı Rânâ "Çocuk Edebiyatında Bir Dünya Klasığı Necati Zekeriya", II. Beynelhalk Türk Halkları Uşak Edebiyatı Kongresi 11-13 Oktybr 2012 Kafkaz Üniversitesi, Bakü-AZER-BAYCAN.

Gürel, Zeki, *Şangrak Türk Dünyası Çocuk Edebiyatına Giriş*, Ankara 2014, Avrasya Kütüphaneler Birliği Yayını.

Gürel, Nazlı Rânâ-Zeki Gürel, *Dünya Edebiyatına Giriş*, Bolu 2012, Üçem Yayınları.

Zekeriya, Necati; *Orhan*, Hazırlayanlar: Yrd. Doç. Dr. Nazlı Rânâ Gürel-Yrd. Doç. Dr. Zeki Gürel, Ankara 2013, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını.

_____ *Orhan*, Üsküp-MAKEDONYA 1988, 155 s., Birlik Yayınları.

Behrengi, Samed, *Ulduz ve Kargalar*, Çev: Mehmet Kanar, Say Yayınları, İstanbul 2012

Aytmatov, Cengiz, *Gün Olur Asra Bedel*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000

Resim: Sibel Demirtaş